

Recenzja

dorobku naukowego dr Zbigniewa Landowskiego

w postępowaniu o nadanie stopnia doktora habilitowanego nauk humanistycznych
w dyscyplinie historia

Dr Zbigniew Landowski w 2003 roku ukończył studia w zakresie arabistyki w Instytucie Orientalistyki Uniwersytetu Warszawskiego. Jako doktorant tegoż Instytutu (2004-2006) napisał pracę doktorską pt. „Chronotopy w utworach dramatycznych Sa`d Allāha Wannüsa” (promotor: prof. Ewa Machut-Mendecka), którą obronił w 2006 roku, uzyskując stopień naukowy doktora nauk humanistycznych w zakresie literaturoznawstwa -arabistyki. W latach 2006-2010 był adiunktem w Instytucie Orientalistyki UW, pracując jako lektor w Szkole Języków Wschodnich, redaktor „Przeglądu Wschodniego” w Studium Europy Wschodniej UW, wykładowcą w Szkole Wyższej Psychologii Społecznej w Warszawie. Od czerwca do końca grudnia 2010 roku sprawował funkcję kierownika Zakładu Instytutu Kresowego w Muzeum Niepodległości w Warszawie. Później, od 2011 roku był wykładowcą w UMCS w Lublinie i w Uniwersytecie Gdańskim, aby w 2013 roku uzyskać etat adiunkta w Instytucie Historii Uniwersytetu Gdańskiego.

Ogólny naukowy dorobek piśmienniczy dr Zbigniewa Landowskiego – według wykazu osiągnięć naukowych - liczy 6 pozycji monograficznych, 20 rozdziałów w monografiach naukowych, 9 tekstów w czasopismach naukowych, 7 przekładów książek naukowych i popularnonaukowych. Pod względem tematycznym twórczość Zbigniewa Landowskiego charakteryzuje się wielowątkową problematyką: od literaturoznawstwa arabskiego, poprzez Islam, kulturę, teatr, etnografię, sztukę, turystykę, politykę i historię. Ten wielowątkowy pejzaż dorobku naukowego dopełnić należy wielojęzycznymi tekstami i tłumaczeniami, które zaświadczać o talentach językowych autora.

Z pośród opracowań monograficznych wyróżniają się dwa potężne tomy odnoszące się do dziejów arabistyki w Polsce: „Arabistyka w PRL (1945-1990). Narodziny, historia, modernizacja” (Lublin 2021; ss. 690) oraz „Arabiści w Polsce (1945-1990) [Lublin 2023,ss.1075]. Pierwszy z nich koncentruje uwagę na historii arabistyki jako instytucji, czyli genezie, działalności i rozwoju nielicznych ośrodków badawczych i dydaktycznych funkcjonujących w Polsce w latach 1945-1990. Po obszernym wstępie w którym przedstawiono

m. in. nie tylko metodologię, ale także stan badań dotyczący arabistyki w ujęciu globalnym, z Polską jako elementem, przez co pokazano różne drogi i motywy rozwoju arabistyki na świecie, autor zobrazował „polską” arabistykę w świetle reform powojennego szkolnictwa wyższego, które wynikały z ówczesnych komunistycznych uwarunkowań politycznych. Ale o wiele ciekawsza jest narracja przekształceń arabistyki zaprezentowana na konkretnych instytucjonalnych przykładach: Uniwersytecie Jagiellońskim, Uniwersytecie Warszawskim, Polskiej Akademii Nauk z epizodem PAU oraz innych podrzędnych ośrodkach (rozdziały II-IV). W tych rozdziałach autor dokonał nie tylko periodyzacji, ale także zwrócił uwagę na metody, warunki, zakres i organizację nauczania. W odniesieniu do Polskiej Akademii Nauk uwagę zwrócono na organizację i badania, szczególnie po Kongresie Nauki Polskiej (1951), uczestnictwo polskich uczonych w międzynarodowych kongresach orientalistycznych, uzewnętrzniono wszelkie zmiany strukturalne i personalne, włącznie z Komitetem Orientalistycznym PAN, a nawet „Rocznikiem Orientalistycznym”. Swoje miejsce znalazło też Studium Afrykanistyczne, Pracownia Źródeł Orientalnych i Numizmatyki jak i rozproszone zbiory arabistyczne i islamistyczne np. odnoszące się do polskich Tatarów czy Karaimów. Nie zapomniał też autor o kościelnych ośrodkach kształcących duchownych w problematyce arabistycznej i islamistycznej, głównie we Włoszech oraz studiach Polaków w zagranicznych uczelniach, przede wszystkim w Związku Sowieckim. W rozdziale V zaprezentowano kierunki badań naukowych w zakresie arabistyki oraz jej dorobek piśmienniczy, w tym przekłady zbiorów poezji czy prozy. Scharakteryzowano zawartość „Rocznika Orientalistycznego”, Folia Orientalia” i „Przeglądu Orientalistycznego”. W ostatnim rozdziale (VI) poświęcono procesom modernizacyjnym dydaktyki arabistycznej a także zwrócono uwagę na znaczenie edukacji społecznej. Ten tom kończy epilog oraz kalendarium ukazujące najważniejsze wydarzenia z dziejów arabistyki z lat 1914-1990.

Tom drugi „Arabiści w Polsce (1845-1990) skupia uwagę na szeroko rozumianym środowisku arabistów. studentów, pracowników naukowych, absolwentach. W odniesieniu do studentów autor prezentuje nie tylko statystyczny obraz w poszczególnych etapach studiów, ale także analizuje tok i tryb studiów, bazę dydaktyczno-naukową, procesy kształcenia (także podyplomowego, studiów doktoranckich i habilitacje). Nie zapomniano też o studentach arabskich w Polsce. W osobnym rozdziale zrelacjonował arabistyczne kadry akademickie, głównie w trzech ośrodkach: Uniwersytecie Jagiellońskim, Uniwersytecie Warszawskim, Polskiej Akademii Nauk, jak również w uczelniach kościelnych. W zdecydowanej większości przybliżył sylwetki profesorów i pozostałych pracowników naukowych, w tym arabistów wykształconych w Polsce. Ukazał także ich dorobek naukowy. Z przyjemnością piszący te

słowa odświeżył sobie postać prof. Tadeusza Lewickiego, którego ongiś poznał, zbierając materiały do podziemnej działalności Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie w okresie okupacji, na którym wykładał (zob. J. Draus, Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie 1918-1946. Portret kresowej uczelni, Kraków 2007). Kolejny rozdział dotyczy absolwentów arabistyki zatrudnionych poza środowiskiem akademickim. Autor ukazał w nim arabistów jako tłumaczy, pracowników MSZ, MSW, MON, mediów, polskich firm wykonujących kontakty w państwach arabskich i zagranicznych firm w Polsce. Gdzie było możliwe, nazwiska ich opatrzył notkami biograficznymi. Ostatni rozdział dotyczy działalności arabistów na niwie organizacji i stowarzyszeń arabistycznych vel orientalistycznych w Polsce.

Obydwa tomy posiadają osobne wstępy, osobne wykazy źródeł i literatury (bibliografie), osobne indeksy osób i streszczenia. Dodatkowo w tomie pierwszym autor zamieścił 3 aneksy: plany i programy nauczania na orientalistyce i arabistyce, literaturę przedmiotu, oraz wykaz dostępnej w badanym okresie literatury arabistycznej.

Zaprezentowane ramowo dzieło Zbigniewa Landowskiego mieści się w konwencji historii nauki. Z podziwem należy podkreślić pracowitość i cierpliwość autora, który z ogromną starannością i drobiazgowością odtworzył powojenne dzieje arabistyki w Polsce. Nie tylko w aspekcie naukowym, ale również dydaktycznym i społecznej użyteczności. W tym zakresie nie sposób podjąć z autorem polemiki, gdyż zebrana faktografia, wynikająca z badań źródłowych jest ogromna. Uwagi recenzenta dotyczą raczej metodologii i niektórych sformułowań. Martwi fakt, że autor obie obszerne publikacje traktuje jako mające „charakter syntetyczny”, kiedy narracja obydwu książek posiada charakter opisowy, aby nie użyć pojęcia „opowiadania”. Rozwlekłość wywodu, powtarzanie faktów, nadmierna drobiazgowość, brak analityki, a w konsekwencji mała przejrzystość narracji nie nadają tym dziełom charakteru syntezy, lecz do granic możliwości rozbudowanej monografii. Odnosi się wrażenie, że fakty budują narrację a nie zjawiska czy procesy wspierane faktografią. Zapewne dlatego zapisał autor prawie 1800 stron tekstu dla niszowej, chociaż ważnej, nauki i studiów – arabistyki (ok. 1000 arabistów w najlepszym okresie w latach 80-90-tych XX wieku). Ostrożności wymaga stwierdzenie autora, że polska arabistyka w okresie 1945-1990 osiągnęła swój „złoty wiek” rozwoju, jeżeli brakuje skali porównawczej, nie tylko krajowej, ale także międzynarodowej. Komparatystyka w historii uczy nie tylko pokory, lecz także jest przestrożą. A poza tym, uważny czytelnik zapewne przeczytałby z przyjemnością o polskich tradycjach badań orientalistycznych czy arabistycznych, jak również o wkładzie polskich arabistów w globalną naukę. Historia nauki, posiada wypracowane kanony badawcze, jak również metodologię, toteż nadmierna jej nadinterpretacja i stwarzanie pozorów „nowizny naukowej projektu” („jest unikalny w skali

światowej literatury przedmiotowej” !) – jak napisano w autoreferacie – być może stanowił problem dla autora, ale nie dla historyka dla którego nawet obfitość źródeł – zwłaszcza w zakresie historii najnowszej – nie jest przeszkodą w osiągnięciu celu badawczego.

Reasumując; należy stwierdzić że opracowania Zbigniewa Landowskiego mieszczą się w formacie monograficznym i stanowią dobry materiał do napisania syntezy arabistyki w Polsce.

*

Pozostałe pozycje książkowe – poza doktoratem oraz książką pt. „Polityczny wymiar islamu we współczesnych konstytucjach” (2013), których ocen dokonano (na podstawie drugiej autor starał się o habilitację w 2013 roku) – zaliczyć należy w poczet literatury popularno-naukowej. „Islam. Nurty, odłamy, sekty” (2008) stanowi rodzaj słownika czy przewodnika po 73 sektach. „Świat arabski. Leksykon. Historia, gospodarka, kultura” (2008), jak wskazuje podtytuł, jest leksykonem, podobnie jak „Sufizm. Podstawowe Informacje” (2010). Zakwalifikowanie ich do literatury popularno-naukowej, nie oznacza że pozycje te pozbawione są sensu stricto wartości naukowej. Wszak opracowano je na podstawie arabskojęzycznej i innej obcojęzycznej literatury naukowej a zawarta w nich faktografia spełnia ważną funkcję źródłową, nie tylko dla historyka.

Ponadto, opublikował autor kilka interesujących tekstów o tematyce historycznej. Uwagę recenzenta zwróciły następujące artykuły: „Nowe tendencje w rozwoju szkolnictwa prywatnego w Egipcie” (2017), „Trójmiejscy orientaliści – Koło Polskiego Towarzystwa Orientalistycznego w Gdańsku” (1969-1971) [2021], „Biała żegluga jako środek komunikacji pasażerskiej w XIX-wiecznej Rosji. Wiek pary na Wołdze” (2022), „Charyzmatyczni przywódcy religijni i polityczni Hezbollahu” (2018), „Centrum Studiów Azji Wschodniej (CSAW) – prekursor orientalistyki i krajoznawstwa na Uniwersytecie Gdańskim” (2021), „Egipt z perspektywy rosyjskich podróżników XIX wieku” (2020), „Islam. Tanatourystyka dla Polaków. Gdański cmentarz garnizonowy” (2016), „Islam spolitycyzowany we współczesnej Ukrainie” (2010), „Krzemieniec jako destynacja podróży patriotycznych do miejsca pamięci w „Życiu Krzemienieckim” (2018), „Kiedy na ślub schodzi się pół narodu... Przyczynek do oral history najmniejszej grupy etnicznej w Polsce. Karaimi Trójmiasta. Ze wspomnień” (2017). Spośród wymienionych tylko jeden („Trójmiejscy orientaliści”) sporządzony został z wykorzystaniem archiwaliów, ale nie umniejsza to wartości poznawczych pozostałym. Inne publikacje autora koncentrują się na innej tematyce, niż historia., czy historia nauki. Obowiązkiem recenzenta jest także zwrócenie uwagi na fakt nieopublikowania ani jednego tekstu w znaczących – wysoko punktowanych - czasopismach historycznych czy odnoszących się do dziejów nauki.

Dr Landowski znaczącą aktywnością wykazał się na niwie konferencji krajowych i międzynarodowych. Wziął bowiem czynny udział w 30 konferencjach, prezentując zazwyczaj tematykę arabistyczną. Część jego wystąpień została opublikowana. Wśród innych aktywności – które wykazał w autoreferacie – na pewno znacząca była funkcja sekretarza redakcji „Rocznika Orientalistycznego”, którą pełnił w latach 2007-2012. Na łamach tego pisma odnaleźć można wiele not bibliograficznych czy tłumaczeń. Odnotować należy przynależność do Royal Asiatic Society, Polskiego Towarzystwa Historycznego i Polskiego Towarzystwa Historii Mówionej.

Dr Landowski dał się również poznać jako tłumacz książek nie tylko historycznych. Z języka angielskiego przetłumaczył: Marsot Afaf as-Sajjid – Historia Egiptu. Od podboju arabskiego do czasów współczesnych (2009), Martin McCauley – Narodziny i upadek Związku Radzieckiego (2010). Dwie inne pozycje przetłumaczone z języka angielskiego nie zostały opublikowane z powodu upadku wydawnictwa. Natomiast z języka polskiego i ukraińskiego na język angielski przetłumaczył: „Poland and Ukraine. Poles and Ukrainians. Relations after 1990” (2021). W jego przekładzie z języka rosyjskiego na język polski (wraz z komentarzem) ukazała się pozycja pt. „Z dziejów Polaków w Kazachstanie (2006) a także był współautorem książki wydanej z inicjatywy Ambasady Kazachstanu w Warszawie pt. „Kazachstan – brama Eurazji” (2017). Ponadto z języka rosyjskiego przetłumaczył dwie książki Jewgienija Łukina: „Purpurowa aura. Protopartorga” (2000) i „Robić za psa” (2003) oraz dwie książki Borysa Akunina: „Koronacja” (2015) i „Radca stanu” (2015). Był autorem: „Rozmówki polsko-ukraińskie” (2005, kilka wydań; wydane także w Kijowie w 2003, 2004), „Małe rozmówki polsko-ukraińskie” (2006), „Jak to powiedzieć po ukraińsku: rozmówki i słownik (2009) oraz współautorem (z Krystyną Woś) „Słownika cytatów łacińskich. Wyrażenia-sentencje-przysłowia” (2002). Podkreślić należy, że jako tłumacz literacki i audiowizualny przetłumaczył też 20 dramatów z których 10 inscenizowano, około 20 filmów fabularnych i ponad 100 filmów dokumentalnych. Był także autorem sztuki pt. „Nefretete” na podstawie której powstał spektakl radiowy „dymna, dymna” w reżyserii Ewy Ziembły, w wykonaniu Anny Dymnej.

Przy ocenie ogólnego dorobku dr Landowskiego nie można pominąć jego aktywności dydaktycznej, zwłaszcza tej związanej z historią i kulturą Orientu. W uniwersytetach zachodnich, głównie w Stanach Zjednoczonych wiedza w tym zakresie stanowi ważną dziedzinę studiów i cieszy się sporym zainteresowaniem, podobnie jak studia Dalekiego Wschodu. Z uznaniem odnotowuję fakt uruchomienia i prowadzenia przez dr Landowskiego studiów podyplomowych „Wiedza o Oriencie” (w roku akademickim 2017/2018) z

przekonaniem że staną się w przyszłości modułem studiów interdyscyplinarnych. Docenić należy także działalność popularyzatorską habilitanta (media, dyskusje, panele) jak również konsultacyjną w zakresie tłumaczeń książek, co zaświadcza o wyjątkowych zdolnościach językowych.

*

WNIOSEK:

Oceniając dotychczasowy dorobek naukowy, translatorski, aktywność literacką oraz dydaktyczną dr Zbigniewa Landowskiego stwierdzam, że habilitant wypełnił kryteria w zakresie habilitacji. Pozytywny wniosek wynika przede wszystkim z szacunku dla nakładu pracy wniesiony w dwutomowe monograficzne opracowanie odnoszące się do historii arabistyki i arabistów w Polsce po 1945 roku, pomimo krytycznych uwag. Zawarta w nich faktografia, szczególnie dotycząca osób, posiada nie tylko charakter poznawczy, ważny dla historii nauki polskiej, ale także wypełnia rolę źródła dla opracowań biograficznych, np. dla „Polskiego Słownika Biograficznego”. Recenzent świadomy jest faktu, że dr Landowski nie ukończył studiów historycznych, lecz arabistykę i starał się godzić swoje pierwotne zainteresowania z literaturoznawstwem arabskiego z nauką historyczną. Drugim argumentem stanowi fakt znajomości przez habilitanta kilku języków obcych (nie tylko arabskiego) i wykorzystywania ich w upowszechnianiu historii krajów Orientu. Uszanować także należy zdolności literackie habilitanta. Wobec powyższego wnioskuję o nadanie dr Zbigniewowi Landowskiemu stopnia naukowego doktora habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie historia.

Kwiecień 2024

Prof. dr hab. JAN DRAUS

